

Пільков К. М.,

к. ю. н., старший дослідник, старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції НДППіП ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Київ

ПРОЦЕСУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОДЕЛЕЙ

Як визнано авторитетними процесуалістами, питання перегляду є одним з найважливіших і найменш гармонізованих у цивільному процесуальному праві в Європі [1, с. 53]. У континентальній правовій традиції здавна існувало різноманіття засобів домогтися перегляду або скасування судового рішення: апеляція, касація, ревізія, рекурс. Окремо, а в деяких країнах замість згаданих засобів, існувало звернення для анулювання рішення (англ. *plea of nullity*) [2, с. 37]. У Європейському Союзі за застосуванням інструментів перегляду можна виділити три групи країн: (1) країни, у яких провадження, наступні після розгляду у першій інстанції, подібно до того, як це має місце у судовій системі Англії, об'єднані єдиною категорією апеляції (Данія, Фінляндія, Ірландія, Швеція); (2) країни, у яких розмежовується апеляція (друга інстанція) та ревізія (третя інстанція): Австрія, Німеччина, Португалія; (3) країни, в яких має місце апеляція у другій інстанції і касація у третій [2, с. 37–38].

Істотними відмінностями апеляції, ревізії і касації є те, що в апеляційному перегляді апеляційний суд розглядає питання факту і права і його рішення замінює собою рішення суду першої інстанції. Ревізія є апеляцією до суду третьої інстанції, який обмежує перегляд питаннями права, Касація у класичному розумінні (лат. *cassare* – скасовувати) полягає у перевірці рішення на предмет помилок у питанні права і, у випадку їх виявлення, скасування рішення і направлення справи на новий розгляд. Типово, доступ до касації не був пов'язаний з вичерпанням доступу до апеляції [2, с. 38].

Істотною відмінністю між класичною касацією та ревізією (нім. *Revision*)

був у відносно безумовному доступі до касації. Водночас поступово окремі країни з моделлю касаційного перегляду встановлювали контроль доступу до касації. Так, за наслідками реформи 1979 року у Франції було запроваджено колегію з трьох суддів касаційної інстанції, які вирішували питання допуску до касації. Згодом цій колегії було також надано повноваження вирішувати справи, у яких рішення видавалось очевидним. В окремих країнах касація досі зберігається у класичному вигляді, як вона задумувалась у післяреволюційній Франції (наприклад, у Бельгії та Люксембурзі), в той час як у самій Франції відбулось запозичення елементів ревізії. Частина касаційних судів зараз мають повноваження ухвалювати рішення на заміну тим, що скасовуються через неправильне застосування матеріального права, якщо власне рішення може ґрунтуватись на встановлених попередніми інстанціями фактах. У Нідерландах та Іспанії цей підхід був закладений ще у XIX столітті. Також підхід до того, що становить питання права для цілей касаційного перегляду всюди був істотно розширений. Суд касаційної інстанції набув можливості втрутитись також у тих випадках, коли мотивування судом нижчої інстанції у питаннях факту визнається ним неадекватним (*manqué de base légale*) [2, с. 38–39].

Деякі країни відмовились від моделі касації та замінили її на окрему форму апеляції. Межа між касацією, апеляцією та ревізією стає все менш чіткою. Так, у Португалії Верховний суд був касаційним судом, однак у 1926 році був перетворений у суд, що здійснював ревізію. Також австрійський Верховний та касаційний суд, як він спочатку називався, був перетворений у Верховний суд Австрії зі скасуванням суто касаційного провадження майже повністю, крім окремих проявів у кримінальному процесі [2, с. 39].

Традиційно, окремою формою перегляду вважався також перегляд проміжних процесуальних рішень (лат. *recursus*), який не застосовувався до остаточних рішень у справі, мав суворіші часові межі і спрощену процедуру, яка могла передбачати розгляд без участі сторін, а також без необхідності повідомлення іншої сторони про ініційований перегляд і без одержання від іншої сторони відповіді на заяву про перегляд. Певною мірою ця форма

перегляду збереглась в Австрії (нім. *Rekurs*), де вона є відмінною від апеляції (нім *Berufung*) [2, с. 39].

В Англії звернення до Верховного суду є та завжди був винятковим засобом, в той час як у Франції він завжди розглядався як питання права особи [2, с. 42–43]. В англійському праві право на апеляцію це "не стільки право на доступ до суду, скільки право мати можливість переконати вищий суд у тому, що суд першої інстанції помилився" [3, с. 74]. Історично, судова система Англії мала відокремлені підсистеми правосуддя на засадах загального права та на засадах справедливості (англ. *equity*). У судах загального права апеляційний перегляд має коріння у традиції 700-літньої давності, за якої перегляд кваліфікувався як квазікримінальний процес проти судді першої інстанції за його протиправне рішення, що в умовах неподання сторонами йому на розгляд певного питання чи доказу не могло бути поставлене судді у провину, а отже і слугувати підставою для скасування рішення. Натомість, у підсистемі судів справедливості метою було не встановити помилку судді, а прийняти рішення, яке б найбільшою мірою відповідало справедливості у справі [4, с. 208]. Апеляція у цій підсистемі є близькою до апеляції у системах цивільного права, де вона була спрямована на перегляд питань факту, тобто перегляд всієї справи і, як результат, прийняття рішення, яке було б справедливим в усій повноті [4, с. 189]. Згодом ці підсистеми злились в одну.

На думку О. Угриновської та О. Івашко, сутнісні ознаки апеляційного перегляду закономірно залежать від обраної законодавцем моделі апеляції — повної або неповної. Модель апеляції, як правило, визначається на основі двох параметрів: можливості суду апеляційної інстанції досліджувати нові докази та можливості направляти справу до суду першої інстанції для її повторного розгляду. Повна модель апеляції у її класичному варіанті передбачає повторний розгляд та «перевирішення» справи. За таких умов суд апеляційної інстанції функціонально виступає аналогом суду першої інстанції. Неповна модель, у свою чергу, обмежується перевіркою судового рішення першої інстанції на предмет його законності [5, с. 142] та обґрунтованості, за якої суд обмежений у

дослідженні нових доказів, що дисциплінує учасників процесу. Неповну модель апеляції прийнято вважати більш раціональною. Так, повна модель апеляції піддається критиці з огляду на те, що «перевирішення» справи призводить до затягування розгляду справи, створює можливості для процесуальних зловживань та є проявом неповаги до рішення суду першої інстанції. Інститут апеляції, впроваджений у національне законодавство у 2001 році, мав специфічний набір ознак, який унеможлиблював однозначну ідентифікацію вітчизняної моделі апеляції. Так, майже необмежена допустимість дослідження судом апеляційної інстанції нових доказів є характерною ознакою повної апеляції; натомість широкі можливості в частині направлення справи до суду першої інстанції притаманні неповній моделі апеляції. У період 2004–2010 років можливості суду апеляційної інстанції досліджувати нові докази мали тенденцію до звуження, а повноваження щодо направлення справи на повторний розгляд до суду першої інстанції — до розширення, що знову ж таки не дозволяло однозначно віднести національну модель апеляції до повної чи неповної, однак давало підстави для висновку про її тяжіння до повної моделі. Станом на сьогодні, на думку дослідниць, національна апеляція, яка востаннє найбільш ґрунтовно видозмінювалася у 2017 році, маючи ознаки як повної, так і неповної моделі, зазвичай характеризується як змішана. Згідно із чинним законодавством суд апеляційної інстанції розглядає нові докази тільки за виняткових обставин, а передача справи на розгляд до суду першої інстанції теж є радше винятком із правил і допускається тільки у єдиному випадку, що дає підстави для висновку про наближеність національної моделі апеляції до неповної [5, с. 143]. Стосовно ж моделі перегляду, який у вітчизняному цивільному та господарському процесах іменується касаційним, варто звернути увагу, окрім вже наведених вище моделей перегляду у Європі, також на узагальнення, зроблені О. Угриновською та М. Піняшко, про те, що найчастіше той чи інший суб'єкт права оскарження звертається до суду ревізійної інстанції з вимогою переглянути акт правозастосування суду нижчої інстанції, оскільки вважає, що під час ухвалення судового рішення допущено суддівську помилку,

яка полягає у неправильному застосуванні норм матеріального та (або) процесуального права [6, с. 193]. Тобто українська модель касації може бути охарактеризована скоріше як ревізійний перегляд, аніж класична модель касаційного перегляду.

Список використаних джерел:

1. Ізарова І. Реформа цивільного процесу впродовж періоду незалежності України: нові цілі та засади. *Доступ до правосуддя в умовах сталого розвитку: до 30-річчя незалежності України* : Колективна монографія / за заг. ред. Ю. Притики та І. Ізарової. Київ, ВД «Дакор», 2021. С. 32–59.

2. Kodek G. E. Appellate proceedings in civil cases – traditional remedies in light of contemporary problems. *Nobody's perfect. Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*. A. Uzelac, C. H. van Rhee (eds.). Cambridge, 2014. p. 35–52.

3. Andrews N. Restrictions on appeals in English law. *Nobody's perfect. Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*. A. Uzelac, C. H. van Rhee (eds.). Cambridge, 2014. p. 73–94.

4. Bruhl A.-A. P. The remand power and the supreme Court's role. *Notre Dame Law Review*. 2020. Vol. 96, Issue 1. P. 171–247.

5. Угриновська О., Івашко О. Трансформація національного інституту апеляційного перегляду в умовах незалежності України (1991–2021 роки). *Доступ до правосуддя в умовах сталого розвитку: до 30-річчя незалежності України* : Колективна монографія / за заг. ред. Ю. Притики та І. Ізарової. Київ, ВД «Дакор», 2021. С. 135–167.

6. Угриновська О., Піняшко М. Оптимальна модель касаційного провадження у цивільному судочинстві: пошук філософського каменю на теренах незалежної України. *Доступ до правосуддя в умовах сталого розвитку: до 30-річчя незалежності України* : Колективна монографія / за заг. ред. Ю. Притики та І. Ізарової. Київ, ВД «Дакор», 2021. С. 168–202.